

פרשת שופטים

בפרשתנו, מצווים ישראל למנות עליהם מלך:

כִּי תִבְאֵ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִקְנֶה אֶלֶּהֵיךָ נָתַן לְךָ וַיִּשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבֵתִי:
שׁוֹם תִּשִּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יִקְנֶה אֶלֶּהֵיךָ בּוֹ מִקְרֵב אַחִיךָ תִּשִּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נְכָרִי אֲשֶׁר לֹא אַחִיךָ הוּא:
רַק לֹא יִרְבֶּה לוֹ סוֹסִים וְלֹא יֵשִׁיב אֶת הָעַם מִצְרַיִמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוֹסִים... וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוֹר לְבָבוֹ וְכִסְף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד:
וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל פֶּסֶא מִמְּלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנַי הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם...

הרמב"ם בספר המצוות, מונה ציווי זה כמצוות עשה:

והמצוה הקע"ג, היא שצוונו למנות עלינו מלך מישראל, יקבץ כל אומתינו וינהיגנו. והוא אמרו ית' 'שום תשים עליך מלך'. וכבר קדם לנו לשונם ב'ספרי': 'שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכריע זרעו שלעמלק'... 'שום תשים עליך מלך' שתהא אימתו מוטלת עליך, ושייאמן בו מהכבוד והגדולה והמעלה התכלית האחרון שאין למעלה ממנה, עד שתהיה מדרגתו אצלנו יותר גדולה ממדרגת הנביא משאר הנביאים שיהיו בדורו... וכל זמן שיצוה המלך הזה צווי שלא יהיה סותר מצוה מן התורה הנה אנחנו חייבים לשמוע מצותו ומי שיעבור על מצותו ולא ישמע אליו הנה מותר למלך להרגו בכל עניין שירצה וכמו שאמרו אבותינו על עצמם: 'כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע אל דברך לכל אשר תצוונו יומת'...

כדי להעמיק במהותו של המלך, נעיין במספר סעיפים מהלכות מלכים לרמב"ם:

כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה [אין ראה ברורה שאכן הרג], או בלא התראה [לא התרו בו לפני כ], אפילו בעד אחד [יש רק עד אחד שמעיד עליו שהרג], או שונא שהרג בשגגה [שעל רוצח בשוגג נאמר: "והוא לא שונא..."], יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה [אע"פ שלסנהדרין אין רשות להרוג את הרוצחים הללו!], והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלויים ימים רבים להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם.

כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו, אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך, או [גזר המלך] שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה, ואם רצה להרגו יהרג, שנאמר: 'כל איש אשר ימרה את פיך [ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת...]'.

נקודות לעיון והעמקה

- האם ניתן ללמוד מהלכות אלו משהו על תפקידי הכלליים של המלך?
- בהלכה האחרונה וכן בציטוט מספר המצוות לעיל, הסמכות של המלך להרוג מורד במלכות, נלמדת מפסוק בספר 'הושע' בו "אמרו אבותינו על עצמם" שהמורד במלכות יומת. קבלת ישראל על עצמם דין זה של מיתה למורד במלכות, הובילה לעיגונה של ההלכה הזו לדורות, אע"פ שדבר זה עומד בסתירה לכלל תלמודי ידוע, לפיו "אין נביא רשאי לחדש", דהיינו, נביא אינו יכול לחדש הלכות, ולא ניתן ללמוד הלכות חדשות מספרי הנ"ך (אשר בכללם כמובן ספר הושע), עובדה המלמדת על ייחודיות שיש בקבלה זו של ישראל. מעורבותם של ישראל בענייני המלוכה, מגיעה לידי ביטוי גם בפתיחה לפרשייתנו: "כִּי תִבְאֵ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִקְנֶה אֶלֶּהֵיךָ נָתַן לְךָ וַיִּשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ וְאָמַרְתָּ אֲשִׁימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבֵתִי. שׁוֹם תִּשִּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ...". אשר ממנה משמע שהציווי "שׁוֹם תִּשִּׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ" בא רק לאחר שבנ"י מבקשים לעצמם מלך. האם עולה בדעתך רעיון להסביר דברים אלו?

קטעים נוספים מהמורה נבוכים, עשויים לחדד את התמונה.

על המלך, כותב הרמב"ם באופן כללי כך:

ואי אפשר מבלתי מלך, שיפחדו וייראו ממנו... ויחזק יד השופטים ויסמוך אותם.

במקום אחר, מתמודד הרמב"ם עם השאלה, מדוע 'התחמקה' התורה מלציין במדויק את מיקומו של ביהמ"ק, הרמב"ם נתן על כך שלוש תשובות, נעיין בשלישית מביניהם:

והשלישית, והיא החזקה שבהם, שלא יבקש כל שבט היותו [של ביהמ"ק] בנחלתו ולמשול בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה כמו שנפל בבקשת הכהונה, ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך שיצוה לבנותו ותסתלק המחלוקת.

לשני מקורות אלו משותף עקרון אחד: המלוכה איננה נעיין העומד בפני עצמו. או שהמלך דואג לחזק את מוסד הסנהדרין – "ויחזק יד השופטים ויסמוך אותם", או שהמלך בונה את ביהמ"ק, שהוא משכנו של המוסד הנוסף בישראל – הכהונה. לעולם אין הוא עסוק בחיזוק המלכות לשם עצמה. על מערכת היחסים שבין שלושת המוסדות – מלוכה, סנהדרין וכהונה, נכתבו הלכות מוזרות למבט ראשון, אשר בעצם מלמדות על המורכבות שבמעמדו של המלך:

אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול, שנאמר 'ולפני אלעזר הכהן יעמוד', אעפ"כ מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהשיבו ולעמוד מפניו כשיבא לו, ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים, וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו... במה דברים אמורים? בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו, יעשה זה בצינעה [כלומר, יעמוד בפני הכהן הגדול והחכמים, רק כאשר הפגישה נעשית בביתו] אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם, ולא ידבר רכות, ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהא יראתו בלב הכל.

כלומר, מצד האמת חייב המלך בכבודם של הסנהדרין והכהונה, דבר המתבטא במפגש פרטי ביניהם, אולם, כאשר הדבר נעשה לעין כל, על המלך לשמור על כבודו כדי שלא תווצר אף זילות במעמדו.

בהלכה הבאה, רומז הרמב"ם בניסוח מיוחד על תפקידו הגדול של המלך:

וכן לא יהיה שטוף בנשים... שנאמר לא תתן לנשים חילך, על הסרת לבו הקפידה תורה שנאמר [ולא ירבה לו נשים] ולא יסור לבבו, שלבו הוא לב כל קהל ישראל לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם שנאמר כל ימי חייו.

משלל המקורות שראינו עד כה, מתבהרת מהות המלך:

מלך ישראל הוא ליבם של ישראל. הלב מסמל תמיד את עיקר החיים, האיבר הכללי אשר מזרים חיים לכלל האיברים. הלב איננו איבר בעל תפקיד פרטי, אלא איבר אשר מרכז לתוכו את החיים כולם. כלשונו של הרמב"ם: "האיבר אשר בו עקרון החיים של כל בעל לב".

עניינו של המלך הוא לתת חיים לכולם - לחזק את הסנהדרין (דבר המתבטא בהריגה שלא ע"פ הדין המקובל, ע"מ לחזק את מערכת המשפט שאיננה מצליחה תמיד לשים ידה על כל הפושעים), לבנות את המקדש, בעוד שלעצמו אין תפקיד פרטי מוגדר ומצומצם. המלך הוא רב העוצמה ביותר, אך עם זאת הוא משרתה המוחלט של האומה הישראלית - "אם היום תהיה עבד לעם הזה" [ס' מלכים]. כל הכח מרוכז בידו עד שאפילו ראשי הכהונה והסנהדרין עומדים בפניו, אך הכח הזה מכוון רק לטובת העם, לכן כאשר אין הכרח, יעמוד הוא בפני הגדולים ממנו. שכן כבוד ומורא המלך אינו עצמי, אלא כלי לחיזוק המלכות בלבד.

זו גם הסיבה שפסוקי הפרשייה העוסקים במלך, אינם עוסקים בהגדרות עצמיות של תפקידו הציבורי, אלא רק בהגדרות שוללות – לא ירבה לא נשים, סוסים, כסף וזהב וכו' שכן למלך אין באמת תפקיד עצמי ספציפי, כל עניינו הוא הכלליות – "יקבץ כל אומתינו וינהיגנו".

כשם שהלב כולל בתוכו את החיים כולם, וממנו יונקים חיות גם האיברים הקטנים והפרטיים ביותר, כך מלך ישראל מרכז בתוכו את חייה של האומה. ממילא ברור מדוע הפסוקים מתנים מינוי מלך ברצון כללי של העם, ומדוע ההלכה המיוחדת על מורד במלכות נלמדת באופן חריג המבטא את חשיבות קבלתו של העם את המלך. כיון שמלך ישראל הוא לבם, עליו להיות בבואה המשקפת ככל האפשר את עם ישראל. לכן גם: אין מעמידין מלך מקהל גרים, אפילו אחר כמה דורות, עד שתהיה אמו מישראל, שנאמר 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיד הוא'. ואע"פ שגר שנתגייר הרי הוא כישראל לכל דבר.

כדרך שחלק לו הכתוב הכבוד הגדול, וחייב הכל בכבודו, כך צוהו להיות לבו בקרבו שפל וחלל שנאמר 'ולבי חלל בקרבי', ולא ינהג גסות לב בישראל יתר מדאי, שנאמר 'בלתי רום לבבו מאחיו', ויהיה חונן ומרחם לקטנים וגדולים, ויצא ויבא בחפזיהם ובטובתם, ויחוס על כבוד קטן שבקטנים, וכשמדבר אל כל קהל בלשון רבים ידבר רכות, שנאמר 'שמעוני אחי ועמי', ואומר [וכן נאמר על המלך] 'אם היום תהיה עבד לעם הזה... והיו לך עבדים כל הימים]', לעולם יתנהג בענוה יתירה...

לתגובות, הערות והארות אענה בשמחה
Boaz__levy@walla.com